

Gabriel, Jiří

[Essays on explanation and understanding. Editors: Juha Manninen a Raimo Tuomela]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1976, vol. 25, iss. B23, pp. 180-181

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107251>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Essays on Explanation and Understanding (eds: Juha Manninen a Raimo Tuomela); D. Reidel Publishing Company, Dordrecht 1976, 440 s.

Problematika této publikace, vydané ve známé knižnici Synthese Library, byla předmětem zvláštního mezinárodního sympozia, které se konalo v lednu 1974 v Helsinkách. Kromě příspěvků, které byly předneseny na tomto sympoziu, obsahuje publikace devět dalších studií napsaných (až na jednu, která vyšla již dříve) pro tento sborník. A protože většina studií je úzce spjata s dílem G. H. von Wrighta, zejména s jeho knihou *Explanation and Understanding*, nalézáme tu i Wrightovu obsáhlou odpověď, ve které reaguje na všechny příspěvky týkající se jeho vlastní koncepce a názorů.

Ve své práci *Explanation and Understanding* se von Wright kromě jiného pokusil na základě analytické filozofie znovu formulovat a řešit starý problém adekvátnosti přírodovědeckých explanančních procedur ve společenských a historických vědách. Tímto problémem se intenzivně zabývali novokantovci. Droysen a Dilthey se už v minulém století snažili rozpracovat teorii chápání (pochopení, porozumění – „Verstehen“), jež pokládali za vhodnější nástroj vysvětlování společenských a historických jevů než tehdejší typ explanace, kterou používaly přírodní vědy a která vysvětlovala přírodní jevy pomocí přírodních zákonů. Teorie chápání se někdy nazývá hermeneutikou. Soudobá hermeneutická filozofie poukazuje na omezenost a nedostatky hempelovské subsumční teorie explanace, zdůrazňuje specifičnost sociálních, kulturních a historických jevů a upozorňuje na nutnost respektovat osobitost těchto jevů při jejich vysvětlování. Např. vysvětlit nějakou historickou událost znamená vysvětlit určitou lidskou činnost a vysvětlení lidské činnosti je podle hermeneutiků nemyslitelné bez pochopení plánů, intencí, pohnutek atd. vykonavatelů této činnosti. Běžná subsumční explanace reprezentuje jen jakýsi vnější, povrchní druh pochopení (zanebývá specifické, neopakovatelné zvláštnosti vysvětlovaných jevů), a proto je třeba nahradit ji ve společenských a kulturních vědách jiným typem explanace. H. G. von Wright explikoval ve zmíněné knize pojem pochopení ve své teorii praktického sylogismu či praktického usuzování (tímto typem explanace, která vysvětluje fakta teleologicky a finalisticky, se zabýval již Aristoteles). Praktický sylogismus lze zhruba charakterizovat jako určitý teoretický model teleologické explanace užívané v historii a ve společenských vědách. Wright navrhl ve své práci i schéma této explanace, které je jakýmsi protějškem k hempelovskému schématu subsumční explanace.

Problematika explanace není v recenzované knize rozebrána v celé své šířce, nýbrž je zúžena převážně na oblast humanitních a společenskovědních disciplín. Celý sborník se skládá ze čtyř částí. První obsahuje studie o teleologii, intencionalitě a historickém chápání (autory studií jsou M. Riedel, M. Makai, R. Bubner, J. Hintikka a J. N. Findlay). Druhá část je zaměřena na otázky kauzality a lidského chování (autory jsou P. Winch, A. Macintyre, A. Kron, R. Tuomela). Třetí část je věnována problémům lidského jednání a jeho explanace (píší o nich A. Kenny, L. Hertzberg, J. Kim, F. Stoutland, R. Martin a I. Niiniluoto). Celá poslední část je věnována G. H. von Wrightovi, nalézáme v ní zmíněné odpovědi na příspěvky ostatních autorů a Wrightovu studii *Determinism and the Study of Man*. Toto rozčlenění není samozřejmě zcela striktní – mnohé studie zařazené do jedné části publikace zasahují svou problematikou i do jiných.

I když ve sborníku převažují studie autorů soudobé západní analytické filozofie (které spojuje spíše používání stejných nebo příbuzných analytickologických prostředků než společná filozofická doktrína), nalézáme v něm i studii maďarské marxistky M. Makai *Against Reductionism and Purism: Tertium Datur*, technicky založenou studii jugoslávského autora A. Krona *An Analysis of Causality* (v níž je načrtnuta formální teorie kauzálních vztahů; autor používá jen jazyka predikátové logiky prvního řádu a teorie modelů, tedy klasické extenzionální sémantiky, a vymezuje na základě tohoto aparátu i pojem stavu věci) a příspěvky autorů hermeneutické filozofie. Nemůžeme se zde podrobněji zabývat jednotlivými studiemi, musíme se spokojit s heslovitým výčtem nejfrekventovanějších otázek. Několik studií se zabývá problémy explanace a chápání v historii. Této tematiky se dotýkají i autoři, kteří se soustřeďují na otázky kauzality. Většina z nich uvažuje o kauzalitě buď v souvislosti s historií, nebo v souvislosti s lidskou činností. Zajímavý je Hintikkův článek *The Intentions of Intentionality*, jeho tematika je zřejmá již z titulu. Rozdíl mezi explanací a chápáním záleží podle Hintikky v tom, že předmětem explanace jsou neintencionální fyzikální jevy a předmětem chápání jevy intencionální: právě

na ty je v této studii soustředěna pozornost. Zmínili jsme se již o tom, že předmětem některých statí je teleologie a lidské jednání. Jeden z autorů (A. Kenny) věnoval svou studii formální teorii jednání. K dalším problémům patří praktický sylogismus a induktivní i kauzální explanace.

Sborník lze pokládat za cenný příspěvek ke zkoumání teoretických základů humanitních a společenskovedních oborů. Obsahuje mnoho filozoficky i metodologicky podnětných myšlenek o lidské činnosti, intencionalitě, chápání, kauzalitě a determinismu. I když marxisticky fundovaný čtenář nebude moci se vším souhlasit, přesto v něm určitě najde mnoho podnětů pro rozvíjení této problematiky v souladu s vlastním teoretickým a filozofickým názorem.

Jiří Gabriel

Jaakko Hintikka: The Intentions of Intentionality and other New Models for Modalities; D. Reidel Publishing Company, Dordrecht–Boston 1975, XV + 262 s.

Nová kniha finského logika navazuje svou tematikou volně na jeho práci z r. 1969 *Models for Modalities*. Je to sborník 11 studií, jež byly většinou již publikovány a které zde vycházejí buď zcela nezměněně, nebo v mírně upravené či vylepšené podobě (až na dvě výjimky se Hintikka omezil jen na drobnější opravy původního textu).

Teoretickým pozadím, na němž Hintikka rozvíjí problematiku své knihy, je sémantika možných světů, která je určitým zobecněním sémantiky vypracované řadou autorů pro potřeby interpretace modálních logik. Tak jako ve své předchozí knize z r. 1969, Hintikka i zde zdůrazňuje a rozmanitě dokládá užitečnost této sémantiky při řešení celé řady problémů, poukazuje velice přesvědčivě na její nepostradatelnost v obecné teorii jazyka a vyzdvihuje ji jako účinný nástroj filozofické analýzy. Avšak snaha přesvědčit čtenáře o důležitosti sémantiky možných světů a seznámit ho s nejzákladnější technikou v této práci ustupuje zde již (na rozdíl od *Models for Modalities*) do pozadí před novými problémy. Těžiště se přesouvá na další rozvíjení této sémantiky a zejména na rozšiřování jejich aplikačních možností a na vystopování (i částečné naprogramování) základních tendencí jejího dalšího rozvoje. Jak zdůrazňuje sám Hintikka, nejde mu o rozpracování technických otázek sémantiky možných světů, nýbrž o odhalování nových (pro méně obeznámeného čtenáře často přímo netušených) aplikací této sémantiky a její techniky.

Pokusíme se stručně naznačit nejzávažnější otázky, jimiž se Hintikka ve své poslední práci zabývá. Je to především problematika propozičních postojů, které Hintikka věnuval snad nejvíc studií (je také autorem dnes už klasické monografie *Knowledge and Belief*, zaměřené speciálně na tuto problematiku). Sémantika možných světů se podle Hintikky velice dobře osvědčila právě při analýze výkonů vyjadřujících propoziční postoje. Hintikka tu zkoumá některé nové typy kontextů s výrazy pro propoziční postoje, prohlubuje a zjemňuje jejich analýzu a nastoluje i řeší problémy spojené s kvantifikací těchto kontextů. Soustřeďuje se přitom zejména na konstrukce obsahující epistemické sloveso „ví“ a vyslovuje hypotézu, že kromě konstrukce typu „... ví, jak...“ lze všechny ostatní charakterizovat (či definovat) pomocí konstrukce typu „... ví, že...“. Nemálo místa věnuje i konstrukcím, jejichž základní složkou je sloveso „věří“.

Na tuto analýzu zajímavě navazuje sémantický rozbor otázek složených z epistemických sloves (a jiných složek) a zkoumání podmínek, které mají splňovat odpovědi na tyto otázky.

V několika kapitolách naráží Hintikka na často diskutovaný problém identifikace individuů z různých možných světů. Rozeznává deskriptivní identifikaci individuů z různých možných světů a identifikaci na základě přímého seznámení („by acquaintance“), která identifikuje individua se stejnými percepčními (nebo popřípadě i jinými kognitivními) vztahy v různých možných světech k uvažované osobě. Podle Hintikky nelze ani jednu z těchto metod identifikace z logického hlediska preferovat před druhou jako fundamentálnější. V této souvislosti Hintikka kritizuje některé názory na rigidní dezignátory a zdůrazňuje nezbytnost hlubší analýzy jmen a rigidních dezignátorů na základě zmíněných identifikačních metod.

Další okruh otázek, které se Hintikka snaží formulovat a řešit na základě sémantiky možných světů, vyrůstá z analýzy percepce a intencionality (v Husserlovu